

دقت‌نگاری با منابع‌نگری در سیره‌پژوهی، از نگاه علامه سید جعفر مرتضی‌عاملی

بازشناسی یک حقیقت

آنچه مرحوم علامه سید جعفر مرتضی‌عاملی را در سیره‌پژوهی کم‌نظیر و شاید هم بی‌نظیر شناسانده، نقش آثار مکتوب به ویژه کتاب گران‌سنگ الصحیح ایشان در مجامع علمی اسلامی - شیعی است که می‌توان اوج جست‌وجوگری ایشان را در نگارش و گردآوری اسناد آن جست. چیرگی در دسته‌بندی مطالب با ابداع پذیرفتنی در ارائه قضایای تاریخی، تفسیری و روایی با نوع وقایع‌شناسی، چنان هم‌سانی دارد که اهل تحقیق و خوانندگان، به سهولت به اطلاعات دست می‌یابند. ارائه پیشینگی در شناخت موضوع بحث مورد وقایع، با نگاه به پیشینه گذشتگان و بررسی صحت و سقم آن‌ها در منابع گوناگون و حصول نتیجه مطلوب از شاخصه‌های آثار قلمی این متفکر برجسته اسلامی - شیعی است.

گفتنی است که درمقاطع ای از تاریخ، نخبه‌گزینی به عمد حاکمان باعث شده تا شناخت و واقعیت تاریخ گذشتگان دچار غبارزدگی و آسیب اساسی شود، چراکه فهم و درک درستی از واقعیات در چندگانگی تضارب آرا قرار می‌گرفت و این دشواری کار محققان دقت‌نگار، در تشخیص سره از ناسره و کشف درست حقایق آن، زمانی میسر می‌شد که شواهد تاریخی و شناخت اسناد در زمان وقوع جریان گسترده، اما به رسیدن واقعیت بسیار ناکافی‌اند.

ازاین‌رو، بازشناسی درست اسناد در اقوال متنوع میراث تاریخی و فرارونهادن

آن‌ها برای آیندگان با مشرب‌های گوناگون، نیازمند محققانی ژرف‌اندیش و تحلیل‌گر چیره‌دست است که علامه سیدجعفر مرتضی عاملی، متبحرانه و متفکرانه پا در این عرصه پرتلاطم نهاد و به‌خوبی با ارائه طریق و ابتکار سبک جدید، چراغ راه پژوهش‌گران و علاقه‌مندان این‌گونه مباحث شد. گرچه عالمانی سخت‌کوش در این‌باره تلاش‌هایی درخور انجام داده‌اند و آثاری برجسته باقی گذاشتند، اما ایشان انگیزه خویش

درست‌نگاری و علت‌یابی وقایع تاریخی و روایی عالمان دوره اخیر، نظیر مرحوم علامه امینی، علامه شرف‌الدین، علامه عسکری و...، نوعی غبارروبی از مباحث روایی و تاریخی اسلامی - شیعی، که در اصل در لفافه‌های تحولات و رخداد‌های متعدد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نیز جابه‌جایی قدرت‌ها و هم‌چنین بغض و کینه حاکمان مستبد (بنی‌امیه، بنی‌عباس و...) می‌باشد، به‌گونه‌ای که با تبلیغات سوء و بدعت‌های متقلبانانه درباره اصول و مبانی حکومت الهی، اسلامی شبهه کرده بودند با جدیت تمام، کاری شایسته‌ای انجام داده باشند.

امینی، علامه شرف‌الدین، علامه عسکری و...، نوعی غبارروبی از مباحث روایی و تاریخی اسلامی - شیعی، که در اصل در لفافه‌های تحولات و رخداد‌های متعدد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نیز جابه‌جایی قدرت‌ها و هم‌چنین بغض و کینه حاکمان مستبد (بنی‌امیه، بنی‌عباس و...) می‌باشد، به‌گونه‌ای که با تبلیغات سوء و بدعت‌های متقلبانانه درباره اصول و مبانی حکومت الهی - اسلامی شبهه کرده بودند با جدیت تمام، کاری شایسته‌ای انجام داده باشند.

«تاریخ‌نگاری اسلامی و شیعه‌شناسی تاریخی» در میان عالمان دینی، از گذشته به شیوه تک‌نگاری و روشی مشترك بود، که با تأسی از یک‌دیگر به درستی وقایع و گاهی بعضی از موضوعات اختلافی، تأکید و بازنشر می‌کردند، که در این برهه از زمان، درستی و نادرستی برخی مطالب برای نسل حاضر و آیندگان، که با ابزارهای پژوهشی روزآمد مشکافانه، تحلیلی و شکاکانه به مسائل تاریخی و روایی می‌نگرند، بسیار دیرباور است. درست‌نگاری و علت‌یابی وقایع تاریخی و روایی عالمان دوره اخیر، نظیر مرحوم علامه

را از تاریخ‌نگاری چنین یادآور می‌شود: هدف من جز انجام وظیفه نیست که سهیم شدن اگرچه به صورت محدود در نیل به حقایق زندگانی رسول اکرم ﷺ و ائمه اطهار علیهم السلام است، زیرا آنان پیشوا و اسوه هستند و همواره کوشش شده است تا زندگانی ایشان در پرده ابهام و پیچیدگی باقی بماند و نیز هدفم کشف تحریفات و نادرستی‌های بسیاری از

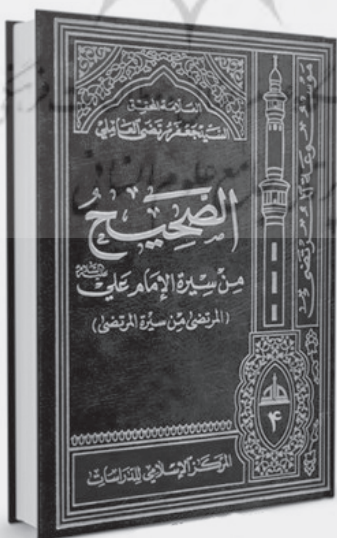
حوزوی، مقالات تخصصی و غیرتخصصی و... چاپ و نشر می‌شوند. با وجود این، زمانی که به راستی آزمایی و دقت در متون می‌شوید، نوع تحریر، برداشت‌ها، نوع مآخذشناسی، ارجاع به منابع، تجزیه و تحلیل بی‌محتوا و گاه مشابه برمی‌خوریم. متأسفانه در بعضی از منشورات ناجوان مردانه پارا فراتر می‌نهند و سرقت علمی - ادبی نیز اتفاق می‌افتد که واقعاً شوک‌آور است.

بازشناسی درست اسناد در اقوال متنوع میراث تاریخی و فرارونهادن آن‌ها برای آیندگان با مشرب‌های گوناگون، نیازمند محقق ژرف‌اندیش و تحلیل‌گر چیره‌دست است که علامه سیدجعفر مرتضی عاملی، متبحرانه و متفکرانه پادارین عرصه پرتلاطم نهاد و به‌خوبی با ارائه طریق و ابتکار سبک جدید، چراغ راه پژوهش‌گران و علاقه‌مندان این‌گونه مباحث شد.

روایات است که در معرض کوران‌های سیاسی و هواهای نفسانی بوده و ساده‌اندیشان و گاهی مزدوران حرفه‌ای از خود جعل کرده‌اند.^۱

رویارویی بزرگان اما با میراث مکتوب عالم اسلام به ویژه تشیع متفاوت بوده است. مرحوم سیدجعفر مرتضی عاملی در مقدمه کتاب الصحیح من سیرة النبى الأعظم ﷺ، در این باره می‌نویسد: «در تدوین

کتاب حاضر، نخست به تألیفات گذشتگان تکیه کرده‌ام و به کتاب معاصران مراجعه قابل ذکری نداشته‌ام، زیرا آنچه از آنان دیدم، مطالبی بود عموماً از کتاب‌های گذشتگان گرفته‌اند و آن‌گاه با نظم و ترتیب و نگارش‌های متفاوت، به توجیه و باسازی و نیز اصلاح آن‌ها پرداخته‌اند.

● دقت‌نگاری با حفظ اصالت

به باور برخی، تنوع در آثار قلمی امروز، نوعی تکرار و نقل مباحث با واژگان جدید است که در نوع خود تأثیرگذار که نیست، بلکه هزینه‌های جبران‌ناپذیری بر میراث مکتوب تحمیل می‌کند. سالانه در کشور میلیون‌ها جلد کتاب، پایان‌نامه علمی از دانشگاهی و

کرده‌ام نمایی کامل از زشتی و زیبایی آن برهه‌ای که لبریز از حادثه‌ها و نیز مواضع مهم و حساس بوده است، ترسیم شود. مقطعی که محققان، سیاست‌مداران و مذهب‌یون برای نیل به اهداف خویش، همواره بدان چشم دوخته و بر آن استشهاد نموده‌اند، بلکه این دوران به شکل مطلق مهم‌ترین مرحله تاریخ اسلام بوده است، زیرا تمام زیربنا و آزادی‌های نادرست جامعه در همه شئون انسانی را دست‌خوش تحول - نه فقط اصلاحات - قرار داد. ۳

ضرورت شناساندن مسائل اصیل و رخ‌دادهای تاریخی برای اذهان آیندگان با معلومات و آگاهی روزافزون و شبهات وافری که از طریق رسانه‌های گوناگون معاندان و مغرضان به سهولت قابل دست‌رسی است، بایستی مدقق و کاملاً روشن و تطابق با واقعیت باشد که نگاه مرحوم سیدجعفر مرتضی واقع‌بینانه رخ می‌نماید و می‌نویسد: «هر چند پرداختن بدین کار بسیار دشوار است، اما من از

تنوع در آثار قلمی امروز، نوعی تکرار و نقل مباحث با واژگان جدید است که در نوع خود تأثیرگذار که نیست، بلکه هزینه‌های جبران‌ناپذیری بر میراث مکتوب تحمیل می‌کند. سالانه در کشور میلیون‌ها جلد کتاب، پایان‌نامه علمی از دانشگاهی و حوزوی، مقالات تخصصی و غیرتخصصی و... چاپ و نشر می‌شوند. با وجود این، زمانی که به راستی آزمایی و دقت در متون می‌شوید، نوع تحریر، برداشت‌ها، نوع مأخذشناسی، ارجاع به منابع، تجزیه و تحلیل بی‌محتوا و گاه مشابه برمی‌خوریم.

تنها کاری که انجام داده‌اند ترتیب جدید در جمله‌هاست تا بدین وسیله برتری علمی خویش را با تأیید و تأکید مطالب اظهار کنند، بدون این‌که هیچ تحقیقی کرده باشند، گویی آن نصوص، جزئی از وحی بوده‌اند که هیچ‌گونه شک و تردیدی در آن راه ندارد. اگر چه متناقض هم باشند - باید کوشید وجه جمع و تصحیحی برایش پیدا نمود، البته اگر جمعی ممکن باشد، وگرنه باید سکوت کرد و اعتراف به نادانی از درک حقیقت! ۲

پیچیدگی و ابهام در بعضی از مسائل تاریخی و روایی برای رسیدن به حصول نتیجه مطلوب، اوج دقت‌نگاری محققى پرتلاش را در آثار مکتوب می‌رساند، تا جایی که در این باره می‌نویسد: «بیشتر سعی من بر این بوده که درباره صحت و فساد آنچه به‌عنوان تاریخ ادعا شده، به اندازه‌ای که ظرفیت نوشتار اجازه می‌دهد، به بحث بپردازم. هم‌چنین تا حد ممکن تلاش

آن جهت که خوب می‌دانم کتاب‌خانه‌های جهان اسلام - هرچند به طور محدود - نیازمند این تلاش است، راضی شدم در این میدان

وارد شده و سختی‌هایش را تحمل نمایم؛ باشد که این کوشش به‌عنوان نخستین گام از اعتماد بر روش «تحقیق علمی» در شناخت رخ داده‌های آن زمان که جداً مهم است تلقی گردد.^۴

گفتنی است که سخت‌کوشی در دست‌یابی به اخبار موثق و نکته‌نگاری آنها در نوع دقت‌نگاری و حفظ اصالت، ارائه تحلیل‌های صریح و بی‌پرده و همراه با واقع‌گرایی نظریات خویش، در بعضی نگرش‌ها، نقدها و تحلیل بعضی موضع‌گیری‌ها

علمی و تاریخی، در آثار قلمی مرحوم سیدجعفر مرتضی بسیار مشهود است. این نوع امتیازها سبب شده که از نگاه سیره‌پژوهان و تاریخ‌نگاران مورد توثیق قرار گیرد و ظریف‌بینی ایشان را با وجود آثار متعدد به نیکویی نام‌برند. در کنار این تأییدها، ایشان نیز از آثار و استنادهای صحیح‌نگاری برخی از سیره‌پژوهان به ظرافت بهره‌جسته، به زبان عالمانه می‌نوازد و همواره در این باره راه صواب در پیش گرفته و با واقع‌بینانه مسائل تاریخ و روایی

را فرارو اهل تحقیق می‌گذارد، اما در بعضی موضوعات خیلی عالمانه می‌تازد، آن‌گونه که اشاره دارد: «چندان تعجب آور نیست اگر

می‌بینم که تاریخ‌نگار به امور پست و ناچیز می‌پردازد و در وصف مجلس می‌گساری یا ندیمان خلیفه و سلطان، داد سخن می‌دهد و نکته‌ای را فروگذار نمی‌کند. یا حوادثی را که جز در عالم خیال و پندار نبوده، جعل و نقل می‌کنند، یا از کسانی سخن می‌گویند که گفتنی نیستند یا اصلاً وجود نداشته‌اند. با وجود این، می‌بینم شخصیت‌هایی را در تاریخ اهمیت و قدر و منزلت خاصی داشتند به کلی از یاد می‌برند، تا در بیان نقش تاریخی آنان خود را به نادانی

می‌زنند و حوادث با اهمیتی را که از همان فرمانروا یا دیگران سرزده و در سرنوشت امت و آینده آنان نقش مهمی داشته و تأثیر بسزایی در تغییر مسیر تاریخ ایفا نموده است، فرو می‌گذارد یا آشفته و مبهم بیان می‌کنند و در پرده‌ای از کتمان و ابهام در می‌پیچد.^۵ بنابراین دقت‌نگاری تاریخی و روایی همان چیزی است که همگان خواهان این واقعیت هستند که شرح زندگانی انبیا، اولیا و گذشتگانی از بزرگان الهی به درستی شناسانده شوند و الگوسازی و سیره‌شناسی ناب آنان در

دقت‌نگاری تاریخی و روایی همان چیزی است که همگان خواهان این واقعیت هستند که شرح زندگانی انبیا، اولیا و گذشتگانی از بزرگان الهی به درستی شناسانده شوند و الگوسازی و سیره‌شناسی ناب آنان در تحول شخصیتی و اجتماعی یک امت تأثیر عمیقی خواهد داشت. غلوسازی یا نوشتن اسرائیلیات در بعضی از سرگذشت‌نگاری بزرگان به‌گونه‌ای رواج یافته که متأسفانه نه الگویی سازنده که اسطوره‌ای برای تخریب بیشتر بزرگان محسوب می‌شود

گرفتن چند شاخصه موافقت با قرآن، جرح و تعدیل راوی، تعارض اخبار، موافقت اخبار با شخصیت افراد، امکان تاریخی و موافقت با احکام فقهی و موافقت با حکم عقلی سنجیده شود که بی شک مرحوم سیدجعفر مرتضی با تسلطی متبحرانه که بر علوم حوزوی اعم از فقه، علم حدیث، تفسیر، انساب، ادبیات، منابع تاریخی و ... داشت، توانست با ذهن نقادانه کتاب الصحیح را ماندگار ارائه دهد.

● واکاوی صحیح در منابع نگری

بررسی حوادث و تحولات تاریخی و بازشناسی شخصیت فردی و اجتماعی و نوع تأثیرگذاری آنان بر افراد جامعه یا فراتر از جامعه، یک امت هم عقیده و هم پیمان به ویژه انبیا و اولیای الهی و اصحاب و یاران شایسته آنان همیشه برای همگان جذاب و برای عالمان دینی و دانشمندان وارسته طاقت فرسا بوده است. در واقع، بررسی تحولات تاریخ با جنبه‌های گوناگونش در اندیشه و حیات بشری، نوعی تصویرگری از زندگانی گذشتگان را در پیش‌رو آیندگان نهادن است که وصف مکتوب احوال و رفتار بزرگان و آنچه بر آنان گذشته را بی کم و کاست و در قالب واقع‌نگری و صحیح‌نظیر یک

تحول شخصیتی و اجتماعی یک امت تأثیر عمیقی خواهد داشت. غلوسازی یا نوشتن اسرائیلیات در بعضی از سرگذشت‌نگاری بزرگان به گونه‌ای رواج یافته که متأسفانه نه الگویی سازنده که اسطوره‌ای برای تخریب بیشتر بزرگان محسوب می‌شود که در بعضی از مواقع در گفتار و عاظ و نویسندگان کم‌اطلاع دیده می‌شود. این نوع جریان‌های انحرافی در چگونگی انتقال مسائل با انگیزه‌های متفاوت فردی، اجتماعی و بیشتر معنوی افراد تأثیرگذار از گذشته تاکنون بایستی جوانب مربوط را بررسی که در این‌باره اشاره دارد: شناخت تاریخ صحیح، راه‌های و قواعدی دارد که اگر بر اساس آن‌ها سیر کنیم، می‌توانیم

به تاریخ صحیح و مطمئن دست یابیم.^۶ هم‌چنین یادآور می‌شود: با احتیاط و هوشیار مطالعه کنید و چشم و دل خود را نسبت به جمله بازنگه‌دارید و به مقدار ممکن تلاش کنید تا از آن‌هایی که منطبق با واقعیت است استخراج نمایید و هر آنچه بازیچه هوس‌ها گشته و تمایلات نفسانی بر آن حاکم شده رها و یا درنگ نمایید.^۷

گفتنی است اهمیت و گران‌سنگی اثری تاریخی و روایی ممتاز، زمانی برای اهل فن آشکار می‌شود که بادر نظر

حقیقت‌شناسی در مکتوب گذشتگان و بازنگاری آن برای آیندگان، دشواری و حساسیت خاصی به همراه دارد. که در عصر اسلامی با همت والای عالمان دینی و دانشمندان متعهد با شکوفایی رخ نمود و با الگوپذیری از قرآن مجید، نوعی واقع‌گرایی را در شناخت از امم پیشین و شناساندن بزرگان‌شان آموختند که این مهم انگیزه‌ای شد برای ثبت، ضبط، نقل سیره انبیای الهی و خاصه پیامبر بزرگوار اسلام ﷺ که شاید نخستین گام در پیدایی تاریخ‌نگاری مدوّن اسلامی باشد

اثر مقدس فرارو طالبان حقیقت جو گذارد. حقیقت شناسی در مکتوب گذشتگان و بازنگاری آن برای آیندگان، دشواری و حساسیت خاصی به همراه دارد، که در عصر اسلامی با همت والای عالمان دینی و دانشمندان متعهد با شکوفایی رخ نمود و با الگوپذیری از قرآن مجید، نوعی واقع گرایی را در شناخت از امم پیشین و شناساندن بزرگان شان آموختند که این مهم انگیزه‌ای شد برای ثبت، ضبط، نقل سیره انبیای الهی و خاصه پیامبر بزرگوار اسلام ﷺ که شاید نخستین گام در پیدایی تاریخ نگاری مدوّن اسلامی باشد که در بازتعریف این موضوع می نویسد: بایستی به یک حقیقت بزرگ اشاره نمود که تاریخ مدوّن اسلام - با همه

اساساً در تاریخ های دیگر، امکان ثبت تمامی گفتار شخصیت ها و... وجود ندارد، به ویژه در امور جزئی بلکه به قطع و یقین در بسیاری از حوادث مهم.^۸

گفتنی است با وجود دشمنی ها و اغراض آشکار و پنهان از صدر اسلام تاکنون و شدت کتمان حقایق از سوی حاکمان و هم چنین وجود حوادث ناگوار ریزودرشت برای عبرت آموزی تاریخی و با الهام از آیه قرآن: «لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَبْصَارِ»^۹ اهمیت پیوند تاریخ با حکومت (سیاست) و نیاز بشریت به تاریخ صحیح گذشتگان و تأثیر آن در سبک زندگی اقوام و ملت ها، برخی نخبگان چیره دست و خلاق را بر آن داشت که با بررسی منابع گوناگون و اصیل

اسلامی و گاهی غیر اسلامی و تأمل مسافرت های دشوار شهری، کشوری و قاره ای تا درستی مطالبی را درک و درج کنند و در اختیار آیندگان قرار دهند. این جاست که به عمق اهمیت حقیقت شناسی و منابع نگری بزرگان این علوم پی خواهیم برد که در این باره سه عنصر را یادآور می شود که عبارتند از:

۱. موازین و معیارهای صحیح را ملاک قراردادن، استناد به عینیت هایی که به اصول نظری، عقلی و شرعی

● امتیازهای پژوهشی، منابع نگری، درست نویسی وقایع و تحلیل های عالمانه، به ویژه سیره نگاری معصومان علیهم السلام، سید جعفر مرتضی را در میان متبعان جهان اسلام و تشیع شاخص تر نشان می دهد، این ویژگی ها در نوع تفکر و حساس بودن در نوع نگاه به منابع و وجدان مکتوب نگاری ایشان برمی گردد؛ چراکه از کتاب های تاریخ و سیره های موجود رنج می برد و تأسف می خورد که چرا با تاریخ ۱۴۰۰ ساله اسلام، تنها نقل حوادث باشد، آن هم نقلی که شاید بتوان با اطمینان گفت: نمی توان به آسانی به صحت و سقم آن پی برد.

تلخی ها و ناگواری هایی که دارد - غنی تر از تاریخ هر امتی به شمار می رود و با دقت و گستردگی اش، از سایر تاریخ ها متمایز می گردد... در این تاریخ، بسیاری از حرکات، توجهات و نگاه ها، تا چه رسد به حوادث، موضع گیری ها و کلمات، تماماً با دقتی بی نظیر ثبت شده اند. چنان که از لابه لای اخبار صحیح، مطالب فراوانی به دست می آید که هیچ تاریخ دیگری شبیه آن نیست، البته اگر نگوییم که این امر از مختصات تاریخ اسلام بوده و

بازخواست خواهند شد.^{۱۱} در مطلبی دیگر به پاک‌نویسی در تاریخ می‌نویسد: «پژوهش‌های علمی واقع‌گرا و پیراسته می‌تواند به رغم شرایط و احوال و به دور از توجه به نتایج و آثار، پاکیزه از پلید، سالم را از تحریف شده و صحیح را از ناصحیح جدا سازد. او در این راه از مظاهر خشم، غوغا و فریادی که برای خاموش کردن نور حقیقت و محو درخشش و فروزش آن از سوی باطل به پا می‌شود بدان متوسل می‌شوند، بیمی به خود را نخواهد داد.»^{۱۲}

امتیازهای پژوهشی، منابع‌نگری، درست‌نویسی وقایع و تحلیل‌های عالمانه، به ویژه سیره‌نگاری معصومان (ع)، سیدجعفر مرتضی را در میان منتبعان جهان اسلام و تشیع شاخص‌تر نشان می‌دهد، این ویژگی‌ها در نوع تفکر و حساس بودن در نوع نگاه به منابع و وجدان مکتوب‌نگاری ایشان برمی‌گردد؛ چراکه از کتاب‌های تاریخ و سیره‌های موجود رنج می‌برد و تأسف می‌خورد که چرا با تاریخ ۱۴۰۰ ساله اسلام، تنها نقل حوادث باشد، آن هم نقلی که شاید بتوان با اطمینان گفت: نمی‌توان به آسانی به صحت و سقم آن پی‌برد. البته همین نقل حوادث هم در جای خود اهمیت خاصی دارد که ما از این جهت از گذشتگان خویش ممنون هستیم. از این‌رو، راهکاری برای بهره‌مندی بهتر از تاریخ و منابع اصیل ارائه می‌دهند که به امور ذیل است:

منتهی می‌شود و بر وقایع تکیه دارد، زیرا هرگونه خلل و رخنه‌ای که به این معیارها وارد شود، بدون تردید در نتایج نیز اثر خواهد گذاشت...؛

۲. رعایت عینیت در تحقق و کاوش و حفظ امانت و درستی و عدم جانب‌داری و تعصب در حقایق علمی به جهت تعلق به مذهب یا انگیزه ملی و نظایر آن که از حیطة پژوهش‌ها بیرون است؛

۳. قدرت جمع‌بندی و داشتن تسلط عقلی و فکری و برخورداری از دقت بسیار و ژرف‌نگری در موضوع مورد پژوهش و صلاحیت علمی عهده‌دارشدن پژوهش‌های دشوار و متکی‌نبودن به اسناد و مدرک موجود و طالب تحقیق بیشتر بودن.^{۱۳}

انگیزه مقدس تاریخ‌نگاری در ارائه مطالب صحیح گذشتگان و پیوند آن به آیندگان در مقام خود ارج و قرب الهی را می‌طلبد که پاداش آن از نگاه مردم خارج است، اما درستی، نادرستی و اصالت‌بخشی در ابتدای خبر در دانش و توانایی علمی نگارنده ارتباط مستقیم دارد که مرحوم سیدجعفر مرتضی در این‌باره اشاره می‌کند: «قلم را از بهر آنچه دیگران بر زبانش می‌رانده‌اند، بر این برگه‌های سپید ندوانده‌ام، چون در گفتارشان چیزی نیافتم که در هویداساختن حکم شرعی سودرسان باشد، زیرا اندیشه‌ها و چاره‌های غیر معصومان بر حکمی از احکام شرعی گواه نیست، بلکه از آنان نیز بسان ما درباره حکمی که صادر می‌کنند، پرسش و

بالتبع بر روش معقولی که همه یا بیشتر فرقی آن را پذیرفته‌اند خواهد بود، گرچه فرایند این قبول نزد دسته‌ای با دسته دیگر در بسیاری از موارد متفاوت خواهد بود؛

۳. ارزشیابی نصوص از مستندات دست اول و اخبار قرآنی، شخصیت، روحیه و اخلاق پیامبر اعظم (ﷺ) - در صورت نگارش سیره پیامبر اعظم (ﷺ) - بهره گیریم. بلکه چنین ملاحظه‌ای را دیگر شخصیت‌هایی که سیره عمومی، اخلاقیات و موقعیت او اطلاع حاصل کنیم؛

۴. افزون بر این، ابزار فراوانی برای بررسی وجود دارد که در اثر ممارست و تجربه به دست می‌آید، همانند بررسی تناقض نصوص و اینکه اخبار متعرض احوال شخصیت عصری می‌شوند که در آن زمان شخصیت مورد نظر حیات نداشته، یا پس از بررسی دقیق تاریخی مشخص می‌گردد که تحقق آن حادثه در آن برهه ممکن نبوده است. ۱۳

● **قدرت و صراحت در بیان حقایق و چند توصیه**

در دهه هفتاد که بحث جزیره برمودا (جزیره خضراء) در اوج بود و قلم‌فرسایی زیادی در این باره شد مرحوم سیدجعفر مرتضی، در تلاشی مجدّانه و در زمانی مقتضی به بررسی سه موضوع مرتبط به آن، کتاب بیان الائمّه، خطبة‌البيان منسوب به امام علی (علیه السلام) و جزیره خضراء (مثلاً برمودا) را نقد و بررسی موشکافانه کردند و با صراحت و بدون تزلزل آرا و جانب‌داری نوشتند: در بررسی محتویات

۱. اعتماد بر یک دسته از تألیفات و توجه به نظریات تنها یک گروه خاص از مؤلفان که غالباً آدمی را از حقایق مختلفی که در این سو و آن سو تاریخ رخ داده است محروم می‌کند؛ حقایقی که باید حجاب‌های زخم را پاره کند تا به دور از هر تحریفی در حد امکان به دست ما برسد؛ سیاست‌مداران حرفه‌ای که نسبت به آن اسناد احساس خطر و مذهبیان متعصب احساس ضرر نکردند، آن‌ها را رها ساختند، اما دانش‌پژوهان و کاوشگران حقیقت که بسیار کمند آنان را که شائبه‌های تعصب و پستی متقلبان و تحریف‌گران دور بوده و بر جایگاه قدرت و عظمت تکیه زده‌اند به تحقیق پرداخته و بدان‌ها دست یافته...؛

۲. بحث سندی و اعتماد به آن؛ به‌عنوان تنها معیار و میزان پذیرش برای این موضوع، یعنی اکتفا به نصوص بسیار اندکی که نمی‌تواند تصور کلی و فهرست اجمالی از سیره پیامبر اعظم (ﷺ) ارائه دهد، تا چه رسد به ارائه چکیده تاریخ صدر اسلام... مشکل زیربنایی که در بحث سند وجود دارد و معیارهای قبول و رد اسناد که عموماً بر اساس عقاید اولیه پایه‌گذاری می‌گردد که خود نیازمند زمانی طولانی و کوششی فراوان است، البته اگر در بسیاری موارد با بن‌بست مواجه نشویم و بحث عقیم و سر در گم نگردد، زیرا منابع فکر شناخت و بسیاری از پایه‌های اعتقادات، همیشه در معرض رد و قبول دانشمندان و مذاهب گوناگون بوده است و اگر ما گاهی از سند بحث می‌کنیم،

«چه بسا این کتاب بسیاری از پژوهش‌گران را برانگیزاند تا در رؤیای تجربه فروروند و به بحث پیرامون بسیاری از این‌گونه موضوعات که کتاب‌های تاریخی و فرهنگی از آن پر است، بپردازند و صحیح را از سقیم، سره را از ناسره جدا سازند. خصوصاً اگر امور جاری از قبیل مسائل عقیدتی و عاطفی انسان مسلمان ارتباط داشته باشد، زیرا بازی با این امور و تأثیرگذاری بر آن باعث تأثیر گمراهی در احساسات و عواطف او شده و بر ایجاد فکر و عقیده که سراسر وجود

بشر به ویژه بر آینده و سرنوشت او حاکم است، تأثیر می‌گذارد. اجازه‌دادن به بسیاری از مسائل که چه بسا تحریف شده و گمراه کننده است، تا در زمینه اندیشه، موضع‌گیری و زندگانی انسان مسلمان مکان شامخی بگیرد، در اکثر اوقات جسارتی است خطرناک و اهمالی است کشنده و نابودکننده. بنابراین راه‌چاره‌ای نداریم جز ایجاد یک حرکت و تحول فکری عمومی و ایجاد مانع در برابر هر آنچه که دست تحقیق و پژوهش بدان نخورده و جلوگیری از اشغال نقاط حساس در زندگی مردم و امت اسلامی، زیرا کندن آن از این نقاط حساس موجب تخریب و تشویش بسیاری از نشانه‌های اصیل آن و گاهی از

از روایت مربوط به جزیره خضرا، یادآور می‌شود: «ما آن را قبول و معتبر ندیدیم، بلکه برعکس در لابه‌لای آن مطالب فراوانی است که موجب شک و تردید در صحت آن بود. این احتمال را قوت می‌بخشید که از اساس ساختگی و جعلی می‌باشد و همان‌گونه که بر خواننده گرمی پوشیده نیست، مطالبی که درباره یاران حضرت مهدی علیه السلام و نزدیکی ظهور حضرت، در آن برهه زمانی آورده قابل قبول نیست و نمی‌توان به آسانی آن را پذیرفت.

می‌شود: «ما آن را قبول و معتبر ندیدیم، بلکه برعکس در لابه‌لای آن مطالب فراوانی است که موجب شک و تردید در صحت آن بود. این احتمال را قوت می‌بخشید که از اساس ساختگی و جعلی می‌باشد و همان‌گونه که بر خواننده گرمی پوشیده نیست، مطالبی که درباره یاران حضرت مهدی علیه السلام و نزدیکی ظهور حضرت، در آن برهه زمانی آورده قابل قبول نیست و نمی‌توان به آسانی آن را پذیرفت.»^{۱۴} در تأکید به این موضوع که دقت‌نگاری و منابع‌نگری و افشای صحیح حقایق تاریخی بر زبان برخی تمام می‌شود، به گلایه در آخر کتاب به پژوهش‌گران و طلاب جوان توصیه‌ای می‌کند و اشاره دارد:

کتاب بیان‌الائمہ، این کتاب چندسال پیش با روایاتی منتشر شد که هیچ‌گونه اساسی ندارد. معلوم شده که یا این روایات پس از وقوع حوادث جعل شده یا آن موقع که علامات و نشانه‌های صریح و روشن آن نمایان شده است. هم‌چنین در بررسی و نقد خطبه معروف به خطبة‌اللبیان نوشت: «... مطالب کذب، باطل، نادرست و تحریف شده‌ای که برای اهداف پست و شیطانی وضع شده است.» و هم‌چنین در بررسی خلاصه‌ای از روایت مربوط به جزیره خضرا، یادآور

۵. همو، تحلیلی از زندگانی سیاسی امام حسن مجتبی (علیه السلام)، ترجمه محمدسپهری، ص ۱۲-۱۳.
۶. الصحیح، ج ۱، ص ۱۳.
۷. همان، ص ۲۹.
۸. همان، ص ۳۰-۳۱.
۹. یوسف، آیه ۱۱.
۱۰. همو، شهراسلامی، نشانه‌ها و شناسه‌ها، ص ۱۴.
۱۱. جمعی از مؤلفان، الصحیح به سیره رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، ص ۳۴۲-۳۴۳.
۱۲. همو، اهل بیت (علیهم السلام) در آیه تطهیر، ص ۱۴.
۱۳. همان، ص.
۱۴. برگرفته از: جزیره خضرا، در ترازوی نقد، ص ۱۴.
۱۵. همان، ص ۲۴۱-۲۴۱.
- میزان بهره‌گیری از آن می‌شود، چون اگر دچار این‌گونه مسائل نمی‌شد و با تماس عناصر قدرت، زیبایی و جمال خود سالم، قوی و محفوظ باقی بماند، بازدهی به مراتب بیشتر و سودمندتری می‌داشت.» ۱۵

پی‌نوشت:

* نویسنده و پژوهش‌گر.

۱. جمعی از مؤلفان، رویکر الصحیح به سیره رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، ص ۳۴۵.
۲. همان، ترجمه حسین تاج‌آبادی، ص ۲۲.
۳. همان.
۴. همان.

